

Voorwoord

In dit derde deel van de *ART-History*-reeks leer je over de burgerlijke kunst en cultuur in Nederland in de zeventiende eeuw. Een deel van de Nederlandse burgers profiteerden van de bloeiende handel en economie, waardoor ook de kunst floreerde. Maar er is ook aandacht voor de andere kant van deze periode. Afbeeldingen, filmpjes en geluidsfragmenten illustreren wat er in de tekst beschreven wordt.

We beginnen met een algemene schets van het leven in de Republiek in de zeventiende eeuw. Daarna worden in deze uitgave de disciplines bouwkunst, beeldende kunst, muziek, dans en drama behandeld. Iedere discipline eindigt met een samenvattende pagina: In het kort.

Kernbegrippen staan vetgedrukt, zodat ze meteen in het oog springen. Je vindt de begrippen terug in de [begrippenlijst](#). Personen staan in het [namenregister](#). Ook kun je op een [tijdlijn](#) de belangrijkste gebeurtenissen uit deze periode terugvinden.

De informatie uit het [tekstblok](#) kun je toepassen bij de vragen van het [vragenblok](#). Via de menubalk aan de linkerkant van je scherm kun je door de uitgave navigeren. Door op een afbeelding te klikken, kun je deze vergroten en volledig bekijken. Soms zie je pijltjes naast een afbeelding staan. Daarmee kun je een volgende afbeelding of filmpje bekijken terwijl je op dezelfde pagina blijft. Helemaal onderaan elke pagina kun je naar de vorige of volgende pagina doorklikken.

ART-History De burgerlijke cultuur in Nederland

in de zeventiende eeuw

Online

vroegmoderne tijd

Frans Francken II, *Allegorie op de troonsafstand van Karel V*, (1640). Op de troon zit Karel V. Hij verdeelt in 1555 zijn rijk onder zijn broer Ferdinand (links) en zijn zoon Philips (rechts). Ferdinand wordt keizer van het Duitse rijk; Philips wordt koning van Spanje en heer van de Nederlanden. De vier figuren rechts op de voorgrond verbeelden de vier werelddelen waarover Karels rijk zich uitstreckte. Neptunus (links) symboliseert Karels macht op zee.

i Voorwoord

2 Tekstblok >

3 Vragenblok >

Veranderingen in de vroegmoderne tijd

In de vijftiende en zestiende eeuw verandert de maatschappij. Het is een roerige tijd, waarin de wetenschap steeds nieuwe zaken ontdekt. De boekdrukkunst betekent het begin van humanistische geleerdheid. In Italië stelt Galileo Galilei, tot woede van de katholieke kerk, vast dat de aarde om de zon draait en niet andersom. Door deze en andere ontwikkelingen komt de almacht van de **Kerk**, met Rome als bestuurlijk centrum, onder druk te staan. De uitvinding van buskruit maakt niet alleen de kastelen en burchten van de **adel** kwetsbaar, maar ook de steden. De ontdekkingsreizen die al in de late middeleeuwen op gang komen, breiden zich uit. De zeventien provinciën van de Lage Landen zijn net als Spanje, Napels en Sicilië onderdeel van het Habsburgse Keizerrijk. Het zwaartepunt van dat rijk ligt in het rijke Vlaanderen met Brussel als hoofdstad. Daar zetelt de in Vlaanderen geboren katholieke vorst Karel V (1500-1558).

Frans Francken II, *Allegorie op de troonsafstand van Karel V*, (1640). Op de troon zit Karel V. Hij verdeelt in 1555 zijn rijk onder zijn broer Ferdinand (links) en zijn zoon Philips (rechts). Ferdinand wordt keizer van het Duitse rijk; Philips wordt koning van Spanje en heer van de Nederlanden. De vier figuren rechts op de voorgrond verbeelden de vier werelddelen waarover Karels rijk zich uitstrekte. Neptunus (links) symboliseert Karels macht op zee.

ART-History, 3 De burgerlijke cultuur in Nederland - Online

i Voorwoord

2 [Tekstblok](#) >

3 [Vragenblok](#) >

Tekstblok

Inleiding

1 Algemeen >

2 Cultuur en wetenschap >

3 De bouwkunst in de zevent... >

4 De beeldende kunsten >

5 Muziek >

6 Dans en drama >

Epiloog

Begrippenlijst

Namenregister

[Tijdslijn](#) >

Tijdslijn

Ca. 1450-1600, renaissance, ...

Ca. 1575-1750, barok, tijd van...

1 Voorwoord

2 Tekstblok >

3 Vragenblok >

Blok 3 Gysbreght

Gysbreght van Aemstel.

Brontekst

Een aantal edelen neemt wraak op Amsterdam en zijn kasteelheer Gysbreght van Aemstel. Die zou mede de hand hebben gehad in de moord op Floris V, hun heer. Gysbreght bepleit zijn onschuld, hij is buiten zijn schuld en ongewild bij de moord betrokken geraakt. Het is de dag voor Kerstmis en de belegering is vastgelopen en onsuccesvol. De belegeraars verzinnen een list. Ze halen hun troepen weg, zogenaamd naar huis, maar laten een schip achter, schijnbaar vol brandhout. Vosmeer, een spion, overtuigt Gysbreght om het schip binnen te halen. Hout is in de barre winter altijd van nut. Op kerstavond is iedereen naar de nachtmis. Vanonder het hout in het schip kruipen vijandelijke soldaten vandaan en openen de stadspoorten. In de Amstelburcht heeft Badeloch, Gysbreghts vrouw, zich verslapen en schrikt wakker van een boze droom waarin de stad ten onder gaat. Dat blijkt uit te komen. De vijand valt op eerste kerstdag de stad binnen en gaat meedogenloos tekeer. Gysbreght rukt met zijn mannen op naar de Dam om kerk, raadhuis en markt te behouden. Hij probeert daarnaast tevergeefs in het clarissenklooster de nonnen te redden. Ook familieleden van Gysbreght sneuvelen en de kasteelheer wil zich doodvechten. Badeloch smeekt hem dat niet te

Er wordt al eeuwenlang toneel gespeeld in de Nederlanden, maar lange tijd was er geen officieel theater. In 1635 kreeg Jacob van Campen de opdracht er een te bouwen en in 1637 was de Amsterdamse schouwburg klaar. Zowel het kerk- als stadsbestuur hield de theaterwereld echter scherp in de gaten.

1. Geef voor beide besturen twee specifieke redenen voor hun controle op de theaterwereld.

Bekijk de video en lees de brontekst.

Joost van den Vondel bedacht de naam 'schouwburg', wat letterlijk 'kijkplaats' betekent en de vertaling is van het Griekse theatron. Vondel schreef ook het eerst stuk voor de schouwburg: *Gysbreght van Aemstel*. Het trok veel publiek dat na het zien van het stuk trots en enthousiast was over de boodschap die het bevatte.

2. Geef een reden voor de trots en het enthousiasme.

Het stuk kent vijf bedrijven en er is een klassieke held die de hoofdrol speelt. In die zin volgt Vondel keurig de aristotelische regels in zijn *Gysbreght*.

3. Aan welke eisen moest een klassieke held voldoen? Noem er drie.

In een klassieke dramastructuur horen de drie aristotelische eenheden.

4. Gaan die ook op voor de *Gysbreght van Aemstel*?

Vondel verwees in zijn stuk zelf naar de klassieke schrijver Vergilius. De *Gysbreght* vertoont namelijk veel overeenkomsten met zijn beschrijving van de ondergang van de stad Troje. Dat heeft een tweeledig doel.

5. Leg dit uit.

Gysbreght van Amstel is typisch 'bodetoneel'. Voor de plot belangrijke dramatische gebeurtenissen zoals gevechten, belegeringen en andere zaken worden daarbij niet op het toneel getoond, maar door een bode aan de hoofdfiguur, in dit geval Gysbreght, meegedeeld. De keuze voor deze vorm heeft een technische en een inhoudelijke reden.

6. Leg beide redenen uit.

i Voorwoord

2 Tekstblok >

3 Vragenblok >

De Gysbreght

Gysbreght van Aemstel is Vondels beroemdste stuk. Het wordt in 1637 opgevoerd bij de opening van de nieuwe Amsterdamse schouwburg. Het stuk trekt massaal publiek. Het stuk gaat over de geschiedenis van de stad en is gebaseerd op de plundering van de stad Amsterdam in 1304. De stad was toen nog katholiek. Vondel trekt in zijn stuk parallellen met het verhaal over het paard van Troje van de Romeinse dichter Vergilius. In Vondels stuk wordt Amsterdam na een langdurig beleg ingenomen via een list. Die list is bijna identiek aan die waarmee de Grieken Troje veroverden: door soldaten te verstoppen in een houten paard. In *Gysbreght* is het een schip dat de naam Zeepaard draagt. Die vergelijking met de klassieken is iets dat bij het stadsbestuur in goede aarde valt. De katholieke nachtmis en allerlei ander katholieke zaken in het stuk zien de calvinisten echter minder zitten. Ook de opening op Tweede Kerstdag valt niet goed. De opening en de opvoering van het stuk moet, met wat aanpassingen, worden uitgesteld tot 3 januari.

Moderne *Gysbreght*.

< Joost van den Vondel

Het verhaal van de Gysbreght >

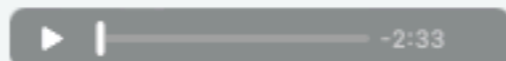

i Voorwoord

2 Tekstblok >

3 Vragenblok >

Blok 5 Zeemansliederen

1 *Wat lijdt den zeeman.*

2 *Een nieuw matroos liedeken.*

3 *Het Oost-Indischvaarderslied.*

Komt al die mee wilt varen,
Maeckt kist en Bultsack ree. *¹
Hooft wel na mijn verklaren,
Oostinjen die wil t'Zee.
Men Monstert hier het volck goet
En morgen de Soldaten,
Na Boort toe, metter spoet.

De Trommel heeft geslagen
Om morgen Scheep te gaen.
Loop aen, Vrienden en Magen*²,
En blijft doch nu niet staen;
Maar brengt ons na de Lichter*³, hoort,
Of aen Monckelmans Steyger*⁴,
Eer dat wij varen voort.

Dus ziet mense dan voeren
Al na de Lichter, hoort.
Dan roeptmen: 'Hadieu hoeren,
Wy gaen na Injen voort
Om Peper, voor vijf jaren, siet,
Wy zeylen met genuchten,
Weten van geen verdriet.

Als wy komen te stranden:
Al tot Batavia
En varen na veel Londen

Beluister fragment 1 en 2.

De 'shanty', het zeemansliedje dat we nu nog kennen, stamt uit de zeventiende eeuw. De schrijnende tekst van veel liedjes stamt maar al te vaak uit de bittere werkelijkheid. Dit vormde echter geen belemmering voor de gegoede burgerij om er deftige varianten op te maken. Fragment 2 is een kunstliedversie van het lied uit het eerste fragment.

1. Vergelijk beide versies. Noem vier belangrijke verschillen.

Beluister fragment 1 en 3.

Het lied (fragment 3) wijkt qua structuur af van audiofragment 1.

2. Leg dit uit.

Lees de brontekst.

Dit is de liedtekst van fragment 3. De reis naar Oost-Indië wordt in de eerste coupletten aantrekkelijk voorgesteld.

3. Geef hiervan drie voorbeelden.

4. Geef een reden waarom men het zeemansleven hier zo gunstig weergeeft.

VWO

De eerst coupletten stammen uit het begin van het lied, het laatste couplet komt uit het slot. Het perspectief wijkt in het laatste drie couplet af van de eerdere coupletten.

5. Leg uit hoe het perspectief verandert en wat daar de mogelijke oorzaak van is.